

Наумова Людмила

МАГІЯ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ (XIX ст.)

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА - БОГДАН

УДК 241.615: 615.89
ББК 86.41: 53
Н 34

Наумова Л.

Н 34 Магія народної медицини (XIX ст.) / Л. Наумова. —
Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2013. — 56 с.

ISBN 978-966-10-3519-4

Що таке народна медицина? Як тісно вона пов'язана з народною магією? Які методи лікування застосовували наші предки у минулому? На всі ці питання авторка шукає відповіді на сторінках книги «Магія народної медицини».

УДК 241.615: 615.89
ББК 86.41: 53

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

НАУМОВА Людмила

МАГІЯ НАРОДНОЇ МЕДИЦИНИ (XIX СТ.)

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Ліля Мусіхіна*
Обкладинка *Володимира Басалиги*
Комп'ютерна верстка *Олени Захарійчук*
Технічний редактор *Оксана Чучук*

Підписано до друку 29.06.2013. Формат 84x108/32. Папір офсетний.
Гарнітура Балтіка. Умовн. друк. арк. 6,48. Умовн. фарбо-відб. 6,48.

Видавництво «Навчальна книга — Богдан»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга — Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002
Навчальна книга — Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 43-00-46; 25-18-09
publishing@budny.te.ua, office@bohdan-books.com
www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-3519-4

© Навчальна книга — Богдан, 2013

ВСТУП

Інтерес до народної медицини зумовлений широкими можливостями використання багатоміжового та надзвичайно багатогранного досвіду українського народу у галузі медичних знань.

Цілий ряд сучасних наукових напрямків, методів та засобів лікування у медицині породжені традиційною народною медициною, яка поєднала емпіричні знання, засоби лікувальної магії, світоглядні уявлення та вірування різних епох.

Народна медицина безпосередньо пов'язана із народною магією і має три розгалуження: перше — лікування за допомогою магічних замовлянь, дій і предметів, друге — лікування чарівним зіллям, і третє — поєднання обох способів. Активно у народній медицині застосовували також різноманітні біологічні речовини — кров, сечу, тваринні жири, кал тварини та людини тощо. Досить часто причина їх застосування в народній медицині базувалася безпосередньо на тих самих законах та принципах, на яких і в народній магії, тобто на принципі контагіальності, парціальності, подібності тощо. Варто зауважити, що етіологію тієї чи іншої хвороби пов'язували з діяльністю демона, який за своєю природою, будучи істотою безтілесною, не може бути знищеним, тому значна частина народної медицини покликана вигнати з тіла недужого демона хво-

роби, зробити для нього умови перебування в тілі хворого нестерпними. Саме тому застосовували обкурювання речовинами, що при горінні утворюють гідкий дим — нігті, волосся, халяви старих чобіт тощо, змащування тіла недужого неприємними як для хворого, так і для демона хвороби, речовинами. Іноді пропонувалося недужому вживати навіть внутрішньо суміші, що викликали як через своє походження, так і через смак та запах рвотний рефлекс.

Донедавна популярними були також кровопускання як спосіб випустити з тіла хворого «погану», «зіпсуту» кров. Хоча, здається, саме зловживання цим методом стало причиною безлічі летальних випадків.

Врешті, варто віддати належне, що саме із цієї медицини-магії, якою було знахарювання, народилась сучасна раціональна медицина, яка вже базується на емпіричних та теоретичних наукових знаннях.

ЛІКУВАЛЬНА ВЕРБАЛЬНА МАГІЯ

Серед усіх видів лікувальної магії найцікавішою, безумовно, є вербальна (словесна). Замовляння своїм корінням сягають первіснообщинного ладу, коли людина ще відчувала не лише свою залежність від навколишнього середовища, а й страх перед силами природи. Цей вид лікувальної магії відображає світогляд народу, його світосприйняття, погляди на природу хвороб і способи їх лікування.

Замовляння є одним із найдавніших різновидів фольклорного жанру з надзвичайно розмаїтим арсеналом художніх образів. У багатьох замовляннях проявляються елементи давніх язичницьких вірувань, коли людина одухотворювала природу, поклонялася їй, зверталася по допомогу до Сонця, Місяця та інших планет, води, землі як сил, що здатні протистояти лихові й хворобам. Вважали, що замовляння буде дієвим, коли воно належним чином проказане, в належний час і супроводжується належними діями. Замовляння – переважно проказували дуже рано, ще до сходу сонця, обернувшись обличчям на схід. Шептухи, замовляючи хворобу, промовляли текст у відповідному ритмі, з певними змінами тональності та гучності. Найчастіше повторювалися приголосні шиплячі, дрижачі, свистячі звуки, які впливали на психіку хворого: «Господи Сусе, сине Божий, стань

Гризь

У народі зустрічався такий опис гризі чи ревматизму: «почне ломить руку або ногу, поки зробиться гризь», «мов гризе тебе щось». Гризь у народній міфології асоціюється не лише з болем у суглобах, а й зі станом невдоволення, депресії, страху, переживання, невпевненості в собі тощо. Якщо гризь заволодіє людиною, це неминуче призведе до тяжких хвороб. Гризь або гризачка — одна із тринадцяти доньок Мари, хробакоподібна потвора з великими зубами.

Болюче місце розтирали наваром старого меду в молоці, сірчастими речовинами, стертими з салом, мозком із кісток, сечею, легкою маззю (*linimentum volatile*), семибратною кров'ю (*tubipora chamissionis*), сіллю (ропою), скипидаром, горілкою, настояною на перці, гірчиці, калгані, імбирі, мурахах, живокості (*Simphytum officinale* L.), коров'яку (*Datura stramonium* L.). При болях у ногах їх поміщали у теплу ванну, в яку кидали однорічні вільхові, дубові пагінці чи засушену мурашину купу. Відповідні частини тіла обкладали ганчір'ям чи глиною, намоченими на солі, коров'ячим гноєм, овечим і козячим калом. До литок прикладали 7 п'явок. Кращим засобом від ревматизму вважали гризення, яке полягало в тому, що баба брала болюче місце у рот і його боляче жувала. Гризучи, примовляла і шептала: «Гризь, гризь! Ти не гризи, і не ломи, і крові не бунтуй. Не ти мене гризеш, а я тебе гризу. Тьфу, тьфу і я тебе загризаю»; «У мене зуби щучини. Я не тіло гризу, а я гризь загризаю. Тут тобі не стояти, суглобів не гризти. А в цього гризю дев'ять зубів, а з дев'яти — до вісьми, а з вісьми — до шести, а з шести — до п'яти, а з п'яти — до чотирьох, а з чотирьох — до трьох, а з трьох — до двох, а з двох — до одного, а

від одного — ні до одного», або: «Зуби, зуби! Не хочете жаби їсти, — гризійте гризій, а не кістку, гризій з колючкою гризивою, і встрічною, і подуманною! Як пісок на вилах вдержиться, так і колючка в нароженого і хрещеного (ім'я) вдержиться» (Киевская старина. — 1905. — № 5. — С. 160—162).

Від болю в суглобах чи ногах і від душевної гризоти кликали першу або останню дитину у сім'ї або незаконно народжених хлопчика чи дівчинку, давали дитині кусати ногу, руку чи груди, промовляючи: «Гризій-Гризійще, вовк тебе знище, щоб як напав, так і пропав, тобі, сучок, не розвиватись, а тобі, Гризій, в (душу, серце, руки, спину, ноги) не вселятись».

За свою роботу шептуха отримувала паляницю із сіллю, декілька яблук, груш тощо, від двох до п'яти копійок грошей. За кілька таких сеансів їй могли дати хустину вартістю 20 коп. Знахарям платили значно більше.

Біль у попереку

При болях у попереку хворого клали на розігріту піч, застелену гречаною соломою і политу квасом. Інколи розтирали попереку різними речовинами: піском, соком із редьки і хрону, гасом, скипидаром із нашатирним спиртом. У деяких випадках знахарка водила великим пальцем руки по хребту чи п'ятою ноги «перераховувала» всі хребці, піднімала хворого, м'яла шкіру на поясниці, натискала на неї кулаками і коліннями.

женщина, по его цвету, напр., «товарача слабѣсть на половыну біла, на половыну чорна»...

Предъ появленіемъ въ известной местности какой либо эпидемической болезни неприменно кто-нибудь виделъ эту женщину, при чемъ этот «очевидецъ» всегда какой-то прохожий, или проезжий, котораго трудно допросить, трудно разобратъся и въ томъ, кто виделъ этого «очевидца» и говорилъ съ нимъ.... По вечерамъ слышатъ плач, по селу, «шось скавичить по пидъ тыннню»... Но какое собственно отношение эта женщина, въ которую все вѣрятъ, иметъ къ самой болезни, — есть ли она только предвестница болезни, или же она то и поражаетъ известной болезнью людей, или скотъ, есть ангель смерти, — этого народъ объяснить не можетъ. При эпидемическихъ болезняхъ совершаются общественныя моленія, кресные ходы по селу, освященіе домовъ, полагаются общественныя посты....

... Въ заключение мы должны сказать, что старыя взгляды на болезни и старыя методы леченія, основаннаго преимущественно на заговорахъ, теперь все более и более теряютъ среди современныхъ крестьянъ свое значеніе и былую неотразимость. Въ настоящее время большинство крестьянъ въ случае заболѣванія обращаются къ врачу и слѣдуютъ его советамъ. Въ особенно трудныхъ случаяхъ, напр., при хроническихъ заболѣваніяхъ, требующихъ долгаго, систематическаго леченія, отвозятъ своихъ больныхъ даже въ больницу, имеющуюся у насъ в м. Чуднове (18 верстъ) и тамъ оставляютъ на попеченіи участкаваго врача. Не все, положимъ, такъ делаютъ, но трудно, чтобы такъ скоро все уверовали въ больницу. Вѣра въ больницу подрывается самими крестьянами. Они отдають туда обыкновенно неизлечимыхъ больныхъ, или настолько трудно

больныхъ, что вылечить ихъ нетъ возможности. Потому большинство больныхъ, поступающихъ въ больницу, умирають. Крестьяне придираются къ этому факту и на советъ отдать больнаго для правильнаго лечения въ больницу, говорятъ: «Щобъ умерь? Не хочу!»... Но за то не все теперь верить и в всемогущую силу «замовы» и «горшка»... И это большой шагъ впередь!..

(Волынские епархиальные ведомости, 1898. — С. 1118—1121).

Словник діалектних і маловживаних слів

Бех — у замовляннях згадується як хвороба, споріднена з бешихою.

Виклинати — проклинати.

Глобити — завдати болю, спричинити неприємність.

Глупа ніч — глибока ніч.

Зочити — побачити.

Євза — лихоманка.

Кагла — отвір у димоході, який затуляють для збереження тепла.

Окатий — великоокий.

Остуда — застуда.

Пажили — народний анатомічний термін.

Перепал — перепалена цегла.

Переріз — половина перерізаної навпіл бочки.

Прачити — бити вальком білизну, полотно.

П'ятьонка — п'ятниця.

Хватки — чопи.

Холопок — маківка (верхня частина голови).

Шаплик — невисока широка бочка без верхнього дна.

Бібліографічні посилання

1. Болтарович З. Народна медицина українців / З. Є. Болтарович — Київ, 1990.
2. Булашов Г. Український народ у своїх легендах та віруваннях / Г. Булашов — Київ, 1993.
3. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору / В. Давидюк. — Луцьк, 2005.
4. Волинские епархиальные ведомости, 1898. — С. 1118—1121.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу / О. Ковальчук. — Ч. II. — Київ, 1991.
6. Гайдай Л. Історія України в особах, назвах і поняттях / Л. Гайдай. — Луцьк, 2000.
7. Гарбарець М. Фітотерапія / М. Гарбарець, В. Западнюк. — Київ, 1987.
8. Гримич М. Традиційний світогляд та етнокультурні константи українців / М. Гримич. — Київ, 2000.
9. Губко О. Народна магія з погляду психолога / О. Губко // Берегиня. — 1994.
10. Дідух В. Повернення Софії Рокосовської / В. Дідух. — Тернопіль, 2013.
11. Довнар-Запольский. Современное дело о знахарстве. Киевская старина / Довнар-Запольский. — 1892. — Т. 36, № 3. — С. 498—499.
12. Енциклопедія українознавства. — 1996. — Т. 5. — С. 1686.
13. Зоряна вода: Таємниці поліських знахарів / упор. В. Давидюк. — Луцьк, 1993. — С. 9.

14. Киевская старина. — 1883. — Т. 6, № 7. — С.586—588.

15. Киевская старина, — 1885, — № 12. — С. 730—734.

16. Киевская старина. — 1891. — Т. 35, №12. — С. 413—429.

17. Киевская старина. Заговор от лихорадки. — 1898, — Т. 60, № 1. — С. 12

18. Киевская старина. — 1900, — Т. 68, № 1. — С. 16—17.

19. Киевская старина. Заговор от бешихи. — 1906 — Т. 92. — С. 12—13.

20. Киевская старина. Заговор от рожистого воспаления. — 1905, — Т. 90, № 11/12. — С. 66—67.

21. Ковальчук О. Українське народознавство / О. Ковальчук. — Київ, 1992.

22. Колодюк І. Народна медицина у традиційній культурі українців Центрального Полісся / І. Колодюк. — ВПЦ: «Київський університет», 2006.

23. Лекарственные растения в гастроэнтерологии. — Київ, 1989.

24. Лозко Г. Українське народознавство / Г. Лозко. — Київ, 2006.

25. Макарчук С. Етнографія України / С. Макарчук. — Львів, 2004.

26. Милорадович В. Киевская старина / В. Милорадович. — 1905. — № 6. — С. 310—334.

27. Милорадович В. Киевская старина. — 1905. — № 2. — С. 192—206.

28. Милорадович В. Народная медицина в Лубенском уезде Полтавской губернии / В. Милорадович // Киевская старина. — 1900. — Т. 68, № 3. — С. 192—206.

29. Милорадович В. Народная медицина в Лубенском уезде Полтавской губернии / В. Милорадович // Киевская старина. — 1900. — Т. 68, № 5. — С. 160—173.

30. Милорадович В. Народная медицина в Лубенском уезде Полтавской губернии / В. Милорадович // Киевская старина. — 1900. — Т. 68, № 1. — С. 46—61.

31. Митрополит Іларіон. Дохристиянські вірування українського народу. — Київ, 1992.

32. Мусіхіна Л. Магія українців устами очевидця / Л. Мусіхіна — Київ, 2012.

33. Нестеровский П. Материалы по этнографии бессарабских русинов // Киевская старина. — 1905, —Т. 91, № 10. — С. 117—119.

34. Українські замовляння / упор. М. Москаленко. — Київ, 1993. — С. 129.

35. Харчук Б. Волинь / Б. Харчук. — Т. 1. — 1959.

36. Швидкий С. Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук / С. Швидкий — Київ, 2001.

37. Zofija Rokossowska. O swiecie roslinnym, wyobrazenia, wierzenia i podania ludu we wsi Jurkowszczyzny» (Zbior wiadomosci do antropologii krajowej). — Krakow, 1883. — Т. XIII. — С. 183—199.